

TOPONIMIA MAGHIARĂ DIN COMITATUL CARAȘ (SEC. XIII-XV)

Zoltán Iusztin

Rezumat. În afara documentelor și a mărturiilor arheologice există un alt izvor istoric care aduce informații directe sau păstrează anumite caracteristici ale societăților umane ce au viețuit în vremurile trecute. Este vorba de toponimie, care asemeni izvoarelor, necesită o cercetare critică, atentă pentru a fi considerată o sursă credibilă. Aceste rațiuni se impun în special datorită faptului că numele de locuri sunt perpetuate pe cale orală, proces prin care este alterată forma originală. Astfel, identificarea etimologiei numelor este complicată, sursele scrise atestând adevărate etape ale metamorfozării toponimelor.

Pe de altă parte există procese care determină dispariția unor toponime sau modificarea locației lor inițiale. Cauzele sunt atribuite simplului fapt că unele așezări dispar de-a lungul timpului, în timp ce altele își schimbă poziția geografică. Un alt factor care modifică identitatea lor este mobilitatea diferitelor grupuri umane care redenumesc așezările conform propriei culturi. Pentru diferențierea tuturor acestor procese și pentru identificarea etimologiei toponimiei suntem nevoiți să apelăm la documente. Informațiile scrise sunt necesare pentru a descoperi, prin intermediul numelor de locuri anumite caracteristici ale societăților care le-au utilizat sau creat.

LOCUL ORDINULUI TEUTON ÎN ISTORIA BANATULUI DE SEVERIN

Viorel Achim

Rezumat. Articolul tratează problema prezenței Ordinului Teutonic în partea de sud-est a Banatului actual, în anii 1429-1435. Aducerea aici a cavalerilor teutoni a fost parte a proiectului regelui Sigismund de Luxemburg după înfrângerea de Gulubac (1428), pentru întărirea linei danubiene, devenită acum granița dintre Regatul Ungar și Imperiul Otoman. Cei treisprezece cavaleri, cu servanții lor și sute de meșteșugari au sosit în zonă în toamna lui 1429, au luat regiunea în stăpânire, conducând șase districte românești care, anterior, făcuseră parte din comitatele Timiș și Caraș, au reparat vechile castele și au construit altele noi și au apărat Regatul Ungar împotriva atacurilor otomane. În 1430, regele Sigismund a reorganizat regiunea transformând-o într-un *banat* (banatul de Severin). *Banatul* era o formă specială de organizare de frontieră, în cadrul căreia reprezentantul regelui, *banul*, deținea întreaga putere (militară, administrativă și judiciară). Primul ban de Severin a fost Nikolaus von Redwitz, comandantul acestor cavaleri teutoni. Acest banat de Severin nu a fost o continuare a banatului de Severin maghiar din secolul al XIII-lea (care se întindea pe teritoriul de astăzi al Olteniei și pe un mic colț al Banatului actual), nici al banatului de Severin din secolul al XIV-lea, care, în fapt, era partea de vest a Principatului Valahiei. Banatul de Severin (re)creat în 1430 a fost o provincie a Regatului Ungar, în spațiul căruia puterea regilor era limitată, și nu un nou stat al Ordinului Teutonic (*Ordensstaat*), așa cum apare în unele scrieri istorice. Cavalerii teutonici au fost cei care a dat forma inițială a acestei organizări. Banatul de Severin a fost menținut și după ce cavalerii au părăsit regiunea, cristalizându-se deplin în cel de-al șaselea deceniu al secolului al XV-lea.

CUM MANIBUS ARMATIS. IPOSTAZE ALE VIOLENȚEI ÎN BANATUL MEDIEVAL

Adrian Magina

Rezumat. Evul mediu a fost în esență sa o perioadă brutală, în care violența a fost sistemică, un aspect obișnuit al vieții cotidiene. Spațiul regatului medieval ungar, în cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, nu a făcut excepție. Nu este vorba despre violența

asociată războiului sau revoltelor, inerentă acestor cazuri, ci de cea obișnuită, vizibilă în relațiile interumane. Am încercat clasificarea și tipologizarea manifestărilor violente în funcție de modalitatea lor de exprimare. În spațiul sudic al regatului disputele, mai ales cele între nobili, erau rezolvate de cele mai multe ori prin apelul la forță. Victime colaterale ale acestei violențe sunt cei din clasele de jos, țărani, asupra cărora se răsfrânge brutalitatea conflictelor internobiliare. Bătaia, tortura, umilirea sau chiar moartea celor implicați în conflicte au fost laitmotivul proceselor purtate între membrii elitei. Aceste aspecte legate de brutalitatea interumană, oferă o imagine asupra vieții sociale, a relațiilor construite în lumea medievală dar și a mijloacelor de control cu care aceasta opera.

HOTĂRNICIA DOMENIULUI CETĂȚII TIMIȘOARA DE LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA

Costin Feneșan

Rezumat. Pornind de la un concept nedatat păstrat la Arhiva Națională Maghiară din Budapesta (al cărui text se publică în anexă), studiul cercetează încercarea întreprinsă din ordinul regelui de a se reglementa conflictul de hotar între nobilii posesionați din zona Beregsăul Mic și juzii Timișoarei pentru un teritoriu aparținând de domeniul principalului oraș-cetate din Banat. Ca dată de emiteră a documentului este avut în vedere anul 1515, ținându-se seama de urmările răscoalei țărănești din 1514, desfășurate în jurul și sub zidurile Timișoarei, eveniment care s-a soldat, pe lângă însemnate pierderi materiale și umane, cu distrugerea a numeroase documente de proprietate. De aici au rezultat, pe de o parte, numeroase conflicte de proprietate, pe de alta însă intervenții ale suveranului pentru soluționarea acestora.

CONSIDERAȚII ASUPRA SCRIPTELOR COMITATULUI TIMIȘ (SEC. XIV-XVI)

Livia Magina

Rezumat. Scrisul administrativ la nivelul comitatului Timiș s-a concretizat prin documente emise în urma activității scaunului de judecată. Diversitatea cauzelor a dat naștere la o mare diversitate de acte. Primul document păstrat pentru comitatul Timiș este din anul 1321 iar ultimul din anul 1505, din această perioadă supraviețuind un număr de 108 scrisori. Cine a scris, cum a scris sunt doar câteva dintre întrebările la care încercăm să răspundem în acest articol.

UNGARIA ȘI BULA DE AUR DIN 1222

Martyn Rady

Rezumat. Bula de Aur ungară din 1222 este un document compozit, realizat într-un moment de criză în guvernarea regatului. Esența ei rezidă într-o petiție. Aceasta a fost transformată într-un privilegiu de către cancelaria regală care i-a adăugat elemente noi, incluzând așa-numita clauză de opoziție. Petiția și revizuirea cancelariei se raportează la două grupuri electorale diferite, anume *servientes regis* și, respectiv, o parte dintre nobilii regatului sau mari seniori care își însușiseră de curând puterea. În secolele următoare promulgării sale, Bula de Aur a fost uitată, dar a devenit ulterior simbol al libertății aristocrate. Clauza sa de opoziție a căpătat o semnificație aparte printr-o relectură din secolul al XVI-lea, în baza căreia referința la Bula de Aur a fost, mai târziu, inclusă în jurământul de încoronare ungar.

COMIȚII COMITATELOR TRANSILVĂNENE ÎN EVUL MEDIU

András Kovács

Rezumat. În cele șapte comitate din Transilvania, la începutul secolului al XIV-lea, conducătorul numit de rege, voivodul de Transilvania, numea *comites* (comiții) din cercul său de *familiares* (oameni de casă). Durata serviciului acestora era hotărâtă de voievod, însă abdicarea celui din urmă nu implica întotdeauna și înlocuirea comiților. În unele cazuri, *comes* (comitele) era numit dintre apropiații vice-voievodului. În cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea și în prima jumătate a secolului al XVI-lea, comiții de Hunedoara/ comitatul Hunyad erau oameni de casă ai deținătorilor castelului de Hunedoara/ Vajdahunyad, care erau și castelani în același timp, și în această calitate erau obligați să se supună voievodului în probleme privind apărarea Transilvaniei. În secolul al XIV-lea, au deținut poziția de comite de Alba/ Fehér, dar au încetat să fie comiți ai comitatului amintit, după prima treime a secolului al XV-lea. De-a lungul secolului al XIV-lea, comiții erau uneori castelani ai castelelor regale aparținând așa-numitei *honor* (feudă) a voievodului pe teritoriul propriului lor comitat sau într-unul învecinat. Către cea de a doua jumătate a secolului al XV-lea, comiții se regăseau rar ca și castelani ai Cetății de Baltă/ Küküllővár și Deva/ Déva (cele două castele fiind, la data respectivă, posesiune a voievodului). Majoritatea comiților din comitatele Transilvaniei era formată din nobili locali, deși nu erau cu necesitate numiți în fruntea comitatului unde dețineau cea mai mare parte a proprietăților funciare. Ocazional, același apropiat era numit, simultan, comite în câte două comitate. În astfel de cazuri, cele două comitate erau întotdeauna învecinate și, conform informațiilor noastre, această practică implica perechile de comitate: Inner Solnoc/ Szolnoc și Dăbâca/ Doboka, Dăbâca și Cluj/ Kolosz, precum și Cluj și Turda/ Torda. Spre mijlocul secolului al XV-lea, a început practica numirii a mai mult de unul (în general, doi, dar uneori mai mulți) comiți la conducerea aceluiași comitat, și practica aceasta s-a menținut și ulterior. Uneori comiților li se spunea și vice-comiți, chiar și în cazul uneia și aceleiași persoane, datorită faptului că titulatura acestei funcții nu era stabilită. Comiții nu dețineau castele și nu aveau nici un rol politic. Dacă luăm în considerare averea și proprietățile lor, cele mai multe familii angajate în acest sens aparțineau micii nobilimi (sau „nobilimii comitatense”, cum este adesea menționată această categorie în literatura de specialitate), care dețineau câteva moșii cel mult, de regulă numai părți de moșie într-unul sau, rareori, două comitate. De cele mai multe ori, aceștia apar în documente ca avocați, juri aleși, delegați ai regelui sau ai voievodului. Pentru nobilii transilvăneni care alegeau să fie în funcții, pozițiile de comite sau *iudex nobilium* (jude nobiliar) le erau accesibile și, pentru cei mai mulți dintre ei, singurele care le ofereau o carieră.

RĂSCOALA SECUIILOR ȘI REFORMA GUVERNAMENTALĂ PENTRU APĂRAREA GRANIȚELOR DE SUD

Tibor Neumann

Rezumat. Scopul acestui studiu constă în explicarea motivelor reformei guvernamentale care a avut loc în ianuarie 1493, dată la care Vladislav I, regele Ungariei și Boemiei, și curtea sa au decis să înlocuiască conducătorii sistemului de apărare sudic al Regatului Ungar, numiți de regele Matia (sau, cel puțin să le reducă puterea prin numirea unui asociat pe lângă fiecare demnitar). La început, acesta a lansat o vastă campanie politică împotriva lui Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, care era cel mai puternic baron din regat și eroul războaielor de succesiune (1490–1492). Explicația oficială a propagandei regale – invocând calomnierea secuilor – a fost că Báthory a abuzat adesea de puterea sa: ca atare, autorul prezintă campania lui Báthory împotriva secuilor (în toamna anului 1492). Vladislav a

numit doi noi voievozi, apoi l-a eliberat din funcție și pe banul de Slavonia. Conform unei scrisori din anul 1493, a încercat să reducă puterea lui Pavel Chinezul, comite de Timiș și, de asemenea, căpitan general al Ungariei de jos. Autorul susține că a ligă a baronilor sub conducerea lui Báthory, apoi a palatinului Ștefan Szapolyai, a reușit să contracareze această încercare. Vladislav a putut să înfrângă această ligă a baronilor numai după moartea lui Pavel Chinezul în 1494/1495.

VIAȚA PASTORALĂ A VALAHILOR ÎN CARPAȚII POLONEZI ÎN SECOLELE AL XV-LEA ȘI AL XVI-LEA (CAZUL BIESZCZADY)

Grzegorz Jawor

Rezumat. Scopul acestui articol constă în prezentarea modalităților de administrare a gospodăriilor periferice situate în zonele montane izolate, în perioada dintre Evul mediu și epoca modernă. A fost utilizat cazul Bieszczady – un lanț muntos în Carpați, care a rămas până în secolul al XVI-lea în afara statutului de locuire permanentă, bazată pe o rețea de așezări rurale. Articolul utilizează rezultatele unei îndelungate cercetări a surselor; face referire la manuscrise originale, necunoscute anterior, depozitate în arhive poloneze și ucrainene, nepublicate până acum. Au fost utilizate, de asemenea, ca suport comparativ, numeroase lucrări academice referitoare la tipul de locuire bazat pe dreptul valah din diferite regiuni carpatice. Regiunea a fost o zonă marginală îndepărtată atât din punct de vedere politic, cât și economic, iar condițiile sale naturale au făcut imposibilă aplicarea unui model de locuire instituit în satele cu activitate rurală dominantă. Situația s-a schimbat prin apariția așezărilor constituite în baza dreptului valah. Imigranții veniți din Transilvania, Moldova și Maramureș au putut să îmbine, cu măiestrie, activitățile rurale și cele artizanale, dar, mult mai important, aceștia erau păstori specializați, dezvoltând aici creșterea animalelor la un nivel necunoscut până atunci în lumea slavă. Analiza surselor duce la concluzia că păstoritul transhumant, cunoscut de asemenea în România și în Balcani, a fost practicat în arealul Bieszczady pe durata întregului secol al XV-lea. Acest tip de păstorit include exploatarea sezonieră a pajiștilor montane, numite în zonă *poloniny*. Păstorii, care stăteau aici pe timpul verii, din mai până la sfârșitul lunii septembrie, locuiau în așezări permanente la poalele muntelui Bieszczady și se întorceau acasă pe timpul iernii. Păstoritul nomad, ca și în zonele montane învecinate, nu a fost identificat în Bieszczady. Este posibil ca pășunatul oilor pe timpul iernii, bazat pe fânul strâns în timpul verii, să fi apărut odată cu zorii secolului al XV-lea. Pe lângă prezența sezonieră a păstorilor pe aceste *poloniny*, primele sate permanente s-au ivit în vecinătatea lor imediată, în secolul al XVI-lea. Puținele surse păstrate le prezintă ca mici așezări, ai căror locuitori își făceau cu greu rost de cele necesare supraviețuirii. Analiza profilului lor economic duce la concluzia că viața pastorală a fost dominantă de-a lungul timpului, de la fondarea lor, dar cu o creștere permanentă a implicării activităților ce țin de cultivarea pământului.

PRINCIPALELE CARACTERISTICI ALE POLITICII FISCALE ABSOLUTISTE A HABSBUGILOR ÎN TRANSILVANIA (1688-1790)

Marinel Ovidiu Koch-Tușiș

Rezumat. Habsburgii au urmărit încă de la începutul stăpânirii lor în Transilvania modificarea sistemului financiar din timpul Principatului autonom, sistem care nu aducea venituri foarte importante principelui țării.

Ca urmare a acestei politici veniturile statului habsburgic din Transilvania sporesc substanțial în comparație cu perioada Principatului autonom. O modificare deosebită în comparație cu această perioadă se produce și în structura veniturilor statului. Principala sursă de venituri a Habsburgilor în Transilvania devine impozitul pe cap de locuitor, urmat la distanță de veniturile provenite din alte drepturi regaliene decât impozitul pe cap de locuitor. Este vorba de veniturile rezultate din exploatarea minelor, în special a celor de aur și argint, din exploatarea sării, și din comercializarea acestor produse, din veniturile obținute din dreptul Principelui de a bate monedă, de a încasa taxe vamale și de a lua dijma din produsele agricole. O sursă de venituri a Habsburgilor în Transilvania a constituit-o și exploatarea domeniilor statului.

În domeniul politicii de impozitare Curtea vieneză va reuși nu numai să sporească substanțial veniturile fiscului imperial, ci ea va introduce succesiv noi sisteme moderne și eficiente de impozitare, va reduce treptat și apoi va înlătura influența stărilor privilegiate transilvănene în problemele referitoare la impozitare, și nu în ultimul rând Curtea vieneză va elimina în problemele de impozitare discriminarea sașilor în comparație cu maghiarii și cu secuii.

Un neajuns al politicii financiare a Habsburgilor în Transilvania îl constituie faptul că ei nu reușesc să elimine repartitia nedreaptă a impozitului în rândul claselor și categoriilor sociale din Principat. Nobilimea, în cea mai mare parte a sa, nu va putea fi obligată să plătească impozit. Habsburgii la rândul lor vor acorda privilegiile fiscale la diferite categorii sociale și profesionale din Transilvania.

DE LA PRINCIPAT AUTONOM LA PROVINCIE HABSBUGICA. ROLUL LEGISLATIV AL DIETEI TRANSILVANIEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Gelu Fodor

Rezumat. Acest studiu și-a propus să abordeze mai multe aspecte fundamentale legate de istoria constituțională a Principatului Transilvaniei în secolul al XVIII-lea, concentrându-se asupra rolului legislativ deținut de instituția dietală. Cu prerogativele sale intacte din punct de vedere juridic, așa cum erau garantate de articolul 10 din Diploma Leopoldină, Dieta a continuat să se întâlnească și să discute inițiative legislative până la cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, atunci când, datorită politicii de centralizare promovată de către împărăteasa Maria Tereza, a dispărut pentru o lungă perioadă de timp din viața constituțională a principatului. Eșecul modului direct și autoritar de administrare a Imperiului, în contextul unei situații internaționale dificile, a condus spre restabilirea formulei constituționale abandonate la începutul deceniului al șaptelea. Decizia împăratului Leopold al II-lea de a convoca dieta în 1790 a permis stărilor să reafirme și să restabilească vechea ordine instituțională de dinainte de epoca reformelor. Echilibrul de putere cu guvernul central, sancționat în conformitate cu articolele legislative ale anului 1790-1791, a reafirmat, de asemenea, contractul social între puterea suverană și popor (nobilime), conceptualizat de Werböczy și consolidat prin scrierile lui Montesquieu și Jean Jacques Rousseau.

O CARIERĂ POLITICĂ ÎN EPOCA ANGEVINĂ: POSA DE SZER, COMITE DE CARAȘ Ligia Boldea

Rezumat. Dinastia Angevină instaurată pe tronul Ungariei la începutul veacului al XIV-lea a declanșat modificări substanțiale la nivelul structurilor politico-administrative și legislative ale regatului, cu urmări însemnate asupra întregii societăți. Centrii de putere s-au

mutat dinspre vechea aristocrație înspre noile elite sociale pe care primul rege angevin avea să le promoveze în fruntea comitatelor și a cetăților regale – piloni însemnați ai noilor orientări politice. Printre aceștia s-a numărat cu siguranță și magistrul Posa de Szer, cel care timp de aproape trei decenii a deținut funcția de comite de Caraș și castelan al mai multor cetăți regale ale respectivului comitat. Studiul de față își propune să reconstituie, atât cât informațiile documentare și istoriografice permit, evoluția carierei sale politice, carieră dublată de cea a celor cinci fii ai săi, un exemplu concludent al noilor mecanisme de putere ce au funcționat la nivelul Banatului medieval în veacul al XIV-lea.

PROIECTE REGIONALE ȘI MAGHIARE LA SFÂRȘITUL CARIEREI POLITICE A LUI BARTHOLOMEW DRÁGFFY

Alexandru Simon

Rezumat. Bartholomew Drágffy (†1501) reprezintă, pentru cel puțin un secol, una dintre cele mai uimitoare figuri politice în istoria ungaro-română a evului mediu târziu. Cercetări recente au redus multe dintre conotațiile care au influențat relatările despre el. În același timp, au deschis noi perspective. Unele dintre acestea sunt legate de evoluțiile regionale frâmate de alianța anti Jageloniană dintre Maximilian I de Habsburg și Ștefan al III-lea al Moldovei (1497) și de noul război otomano-venețian (1499–1503). Articolul explorează contextul acestor legături, concentrându-se asupra evenimentelor și rivalităților de la începutul secolului al XVI-lea. Două „tendențe” păreau să se dezvolte în paralel în acest timp, una venind predominant din afara regatului ungar, cealaltă, în primul rând din interiorul acestuia. Prima „tendență” venea sub forma formulei statale venețiano (-habsburgice) *Hungaria, Polania et Dacia, atque Croatia/ Hungaria, Polania, Dacia et Croatia* (formula a fost inventată în primăvara anului 1498 și a dăinuit mai mult de trei decenii, până la bătălia de la Mohács și dubla alegere regală ungară din 1526). Cea de a doua „tendență” s-a constituit din eforturile de a lega într-un sistem funcțional – mai cu seamă defensiv – diversele unități aflate sub directa sau indirecta autoritate a Sfintei Coroane, din Croația, trecând prin Părțile de Jos ale Ungariei (așa numitul banat bosniac, în special) și Transilvania, spre Moldova și Țara Românească, împărțită în Muntenia și Oltenia (aceste procese au fost determinate mai ales de încercările de a rezolva conflictele ungare interne din 1497 și criza dinastică jageloniană din același an).

VOIEVODUL TRANSILVĂNEAN ȘTEFAN BÁTHORY ȘI FRONTUL TURCESC ÎNTRE 1479 ȘI PACEA DIN ANUL 1483

Richárd Horváth

Rezumat. În primăvara anului 1479, Matia Corvin a numit un nou voievod în Transilvania: Ștefan Báthory de Ecsed. Rolul lui Báthory a fost unul provocator de vreme ce țările vecine, Moldova și Țara Românească, erau încontinuu atacate de turci. Prima incursiune a avut loc în vara-toamna anului 1479, când armata otomană a intrat în Țara Românească, în iunie–iulie, și se zvonea că dorea să atace și teritoriul ungar. După îndelungi manevre și manipulări politice, asaltul asupra Ungariei a început relativ târziu, în octombrie, așa că Báthory și Pavel Chinezul au avut suficient timp să organizeze rezistența. Rezultatele au fost spectaculoase – în 13 octombrie 1479 turcii au fost înfrânți, la Kenyérmező, de trupele ungaro-saxone conduse de Ștefan Báthory. Această bătălie a fost cea mai mare confruntare armată în conflictul ungaro-turc, în perioada 1456–1526. Atacului turcesc din anul anterior avea să-i urmeze un răspuns categoric al conducerii armatei ungare, în 1480. Acesta s-a

desfășurat în două mișcări. Matia Corvin a atacat el însuși fortificațiile turcești din Bosnia, în perioada septembrie–decembrie, în timp ce, în iunie-iulie, Báthory a atacat garnizoanele locale din Țara Românească, cu forțe transilvănene. Nu s-au obținut rezultate decisive, dar regele ungar a arătat limpede că este gata și este capabil de o contralovitură limitată. Manevre de mică importanță, conduse de asemenea de Báthory, au servit aceluiași scop în 1481 și 1482. Aceste campanii (precum și situația internă a Imperiului Otoman) au dus la cinci ani de armistițiu între cele două părți, în 1483.

ÎNCEPUTURILE CARIEREI POLITICE A LUI ȘTEFAN BÁTHORY AL III-LEA (1503-1511)

Norbert Tóth

Rezumat. Cea de a treia generație a familiei Báthory de Ecsed, având rang de baroni, a apărut în sursele istorice la începuturile anilor 1490. Prin înțelegere, György a primit pământuri în comitatele Somogy și Zala, András, în Nógrád, Szabolcs și Szatmár și, ulterior, în Zemplén. Ștefan, subiectul acestui studiu, a devenit proprietar de pământ în comitatele Szerém, Valkó și Zaránd. După ce și-au dobândit domeniile, frații – aproape în mod natural – au făcut eforturi să devină comiți ai respectivelor comitate. Fratele mijlociu, Ștefan, a câștigat primul mandat de comite în 1503. Apoi a devenit comite de Szatmár, deținând această calitate până în 1507/ 1510, iar mai târziu a devenit și comite de Zala. A deținut funcția până la moartea sa, în 8 mai 1530. În 1506 a obținut funcția de comite în alte două comitate: Somogy și Zaránd. A rămas în cele două funcții până la moarte. Din primăvara lui 1508, dar poate chiar mai devreme, a fost comandantul palatinilor, ceea ce însemna căpitan al corpului de gardă și castelan de Buda. În toamna anului 1510 cel mai târziu a devenit comite de Timiș și comandantul activ al granițelor de sud, până în primăvara anului 1523, când a fost eliberat din funcție.

NICOLA STANISLAVICH - EPISCOP DE NICOPOLIS AD HYSTRUM ȘI EPISCOP DE CENAD (1725-1739/1739–1750)

Claudiu Sergiu Călin, Marius Oanță

Rezumat. Trecutul zbuciumat al bulgarilor catolici ce trăiesc de aproape trei secole în Banat, în jurul Bucureștiului și în Bulgaria de azi a cunoscut în decursul istoriei momente tragice, precum răscoala din Ciproveț, din 1688, înăbușită în sânge de otomani, exodul acestei populații la nord de Dunăre, către Țara Românească, obținerea de privilegii de la Constantin Brâncoveanu, dar și o migrație spre Transilvania și o colonizare în Banatul monarhilor luminați de la Viena. Popor de comercianți, agricultori și crescători de vite iscușiți, bulgarii catolici au dispus de instituții ecleziastice romano-catolice care le-au marcat profund existența: episcopiile de Nicopole și de Sardica/ Sofia, dar și provincia monastică bulgară „Imaculata Concepțiune“ a franciscanilor observanți. Dintre acești călugări se ridică figura energicului Nikola Stanislavich, născut la 1694 la Craiova și devenit episcop de Nicopole, iar ulterior de Cenad cu reședința la Timișoara. Educat la Roma, numit în scaunele episcopale amintite cu concursul dicasteriilor romane și al monarhilor vienezi, Stanislavich și-a lăsat definitiv amprenta asupra istoriei fascinante a bulgarilor paulicheni.

SOLUȚIONAREA UNEI CRIZE MORALE ÎN DOBÂRCA (*DOBRING*), O
COMUNITATE DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI. CONSIDERAȚII PE MARGINEA
UNUI “PROTOCOL DE JUDECATĂ” (*PFARRÄMTLICHES GERICHTS-PROTOCOLL*,
1840)

Mihaela Grancea

Rezumat. Studiul de față, o încercare de a interfera informațiile și metodologiile istoriei socio-politice și confesionale cu cele ale microistoriei, surprinde o un eveniment complex și neobișnuit petrecut în prima jumătate a secolului XIX, într-o comunitate entoculturală mixtă din Transilvania de Sud-Est. Concret, în 1840, comunitatea evanghelică din satul Dobârca/ Dobring era afectată de un presupus adulter comis de predicatorul Daniel Schuster și româncea Maria „a lui Thodor Morar”. Soțul acesteia era un localnic, țăranul Wasselie Karotte. Acesta a depus o plângere la autoritățile ecleziastice superioare (decanul de la Sebeș/ Mühlbach) împotriva predicatorului, dar și pentru a cere permisiunea de a divorța de soața infidelă. Episodul a prilejuit un „protocol de judecată” (*Pfarrämtliches Gerichts-Protocoll*), act substanțial (cuprinde și depozițiile martorilor), primul document al dosarului studiat de noi, dosar care mai conține și citații, câteva scrisori oficiale și corespondență privată, acte legate de evenimentul mai înainte menționat. Deși unele dintre documente sunt lacunare sau au părți indescifrabile, noi am reconstituit scandalul și procesul prilejuit de acesta, deși ancheta, evaluările și procesul însuși au durat câteva luni, din octombrie 1840 și până în martie 1841. Depozițiile martorilor au fost confuze, fricoase, evazive.

„Protocolul de judecată”, precum și celelalte acte și texte prilejuite de episodul mai înainte menționat reflectă: relațiile interumane problematice, degradarea normei morale înainte de înnoirea prin care va trece, după revoluția din 1848-1849, Biserica Evanghelică C.A, dar și comunitatea rurală transilvăneană, raporturile dintre instituțiile locale ale bisericii și autoritățile laice în postiosefinism. Cazul, de asemenea, ne edifică asupra liberalizării moravurilor în mediul rural, precarității statutului preotului văzut în epocă și în calitate de agent moral, fricii omului simplu vizavi de implicarea sa în evenimente de natură juridică, mixajului etno-cultural, disfuncționalităților unei societăți normative în preajmă reorganizării Bisericii Evanghelice C.A.

ÎNVĂȚĂTORUL ARĂDEAN NICOLAE CRISTEA (1882–1952)

Felicia Aneta Oarcea

Rezumat. Născut la Mândruloc în 5 decembrie 1882, învățătorul Nicolae Cristea avea să-și dedice o parte din cariera sa didactică copiilor consătenilor săi, până când se va transfera la Arad. Activitatea merituoasă ca exponent al învățământului arădean a fost completată de implicarea sa în viața culturală, socială, economică și politică a acelor vremuri. Dascălul a susținut prin toate mijloacele mișcarea politică românească. La 1 Decembrie 1918 a participat la Marea Unire de la Alba Iulia ca delegat al Reuniunii Învățătorilor de la Școalele Poporale Confesionale Ort. Române din Protopopiatele Arădene I-VII. Continuând activitatea de redactor începută la organul de presă al Reuniunii Învățătorilor, în perioada interbelică s-a îngrijit de apariția vremelnică a periodicului *Școala primară*. Acuitatea, probitatea morală și o scară a valorilor clădită pe fondul unei personalități puternice i-au asigurat un loc aparte în rândul cadrelor didactice din vremea sa. Figură activă, Nicolae Cristea a dobândit numeroase funcții, care l-au propulsat în rândul elitei intelectuale.

DE LA VICARIATUL HAȚEGULUI LA CAPITLUL LUGOJEAN (1853-1918)

Mihaela Bedeccean

Rezumat. Pe teritoriul episcopiei greco-catolice de Lugoj a ființat un singur vicariat, cel al Hațegului. Cea mai mare parte a vicarilor hațegani au ajuns apoi membri ai capitlului lugojean. Vom urmări traiectoria acestor personaje, creionând reperele biografice, activitatea desfășurată în demnitatea vicarială, ascensiunea spre capitlul lugojean și modul în care au evoluat în acest organism, implicațiile sociale, culturale, naționale pe care le-au avut în societatea timpului. Cronologic, perioada asupra căreia ne-am oprit se încadrează între 1853, înființarea scaunului eparhial de Lugoj și Marea Unire de la 1918.

UN DOCUMENT INEDIT DIN ANUL 1900 DESCOPERIT LA REȘIȚA

Dănilă Obersterescu

Rezumat. În secolul al XIX-lea, fie cu ocazia construirii bisericilor de zid, fie în urma unor lucrări de reparație, a existat practica amplasării unor documente în turnul bisericilor ortodoxe din Banat. Asemenea documente ne dau detalii despre ctitorii lăcașurilor de cult respective, durata lucrărilor și chiar despre evenimentele care au avut loc în acea vreme. Este și cazul bisericii ortodoxe române din Reșița Română care a fost construită cu mari sacrificii de plugarii reșițeni pe o perioadă de 10 ani (1862-1871). Președintele consiliului parohial din anul 1900, George Nicolaevici, cu prilejul acoperirii turnului și amplasării crucii pe turn, a scris un istoric al bisericii din momentul începerii lucrărilor și până în anul 1900. Documentul amplasat în turnul bisericii ne dă informații prețioase și despre biserica de lemn din Reșița Română, dar și despre unele personalități din localitate și evenimentele petrecute la Reșița în timpul revoluției de la 1848.

EPISCOPUL DR. H.C. AUGUSTIN PACHA ȘI SEMINARUL TEOLOGIC AL DIECEZEI ROMANO-CATOLICE DE TIMIȘOARA (1923-1948)

Claudiu Sergiu Călin

Rezumat. Necesitatea unui seminar teologic în Dieceza de Cenad s-a resimțit tot mai stringent începând cu ce-a de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, odată cu eliberarea teritoriului diecezan (Banatul istoric și arealul comitatelor Cenad și Arad) de sub ocupația otomană și cu revitalizarea vieții religioase de factură romano-catolică în acest colț al Europei. Având drept precursori școala medievală de pe lângă Capitlul Catedral din Cenad, Seminarul Teologic timișorean modern este deschis în 1806 de către episcopul Ladislaus Kőszeghy. Inițial adăpostit în vechea reședință a călugărilor iezuiți, lângă biserica Sf. Gheorghe, acest institut academic se mută în vara lui 1914 într-un edificiu modern, beneficiind de profesori și de metode de învățământ competitive. O dată cu instaurarea administrației românești, instituția trebuie să se adapteze sistemului educativ al României, confruntându-se cu mari dificultăți mai ales începând din anul 1944. Este desființat în mod abuziv de regimul comunist în 1947, edificiul fiind naționalizat și atribuit Facultății de Medicină.

IOAN GEȚIA – MEMORII DIN MARELE RĂZBOI

Nicolae Bocșan

Rezumat. Studiul reprezintă amintirile din Marele Război ale lui Ioan Geția, un personaj deloc cunoscut în istoria Bisericii Ortodoxe Române din Banat. Au fost identificate principalele etape ale carierei ecleziastice ale preotului care în 1915 a fost trimis pe frontul italian în calitate de capelan bisericesc în Reg. 61 Inf. din Timișoara. Amintirile sale din război prezintă momente și comportamente mai puțin cunoscute ale românilor de pe frontul italian. Au fost publicate într-o serie de articole din *Calendarul Românilui*, editat de Episcopia Caransebeșului.

SCRISORI DIN MARELE RĂZBOI. CORESPONDENȚA UNUI SOLDAT DE PE FRONTUL DIN GALIȚIA

Carmen Albert

Rezumat. Deși un volum uriaș cu multe sute de pagini despre "Marele război" a văzut lumina tiparului de curând, mărturiile despre acea mare conflagrație încă nu s-au epuizat. Temelia documentară pe care ar trebui să se bazeze orice demers istoriografic încă mai necesită completări, niciodată nu se poate considera finalizat proiectul constituirii unui corpus memorialistic, mai ales. Din această perspectivă se poate constitui și un corpus al corespondenței de război, încercările pe acest tărâm fiind unele izolate, discontinue. Este alt gen de resurse la care făcea referire istoricul Valeriu Leu, necesare a fi redată tiparului pentru a avea o imagine cât mai completă despre ceea ce a însemnat pentru românii bănățeni participarea la primul război mondial. În acest context se pot situa și câteva scrisori și cărți poștale trimise de Ioan Manciu din Forotic, un sat de pe Valea Cărașului, soldat în regimentul nr. 8 honvezi din Lugoj. Ca el au fost mulți alții, publicarea corespondenței acestora de urgență ar însemna un alt pas înainte, o altă pată albă care ar dispărea de pe harta istoriografiei bănățene.

CORESPONDENȚA LOCUIITORULUI IANĂȘ CIORTAN DIN LUNCAVIȚA ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Ana-Carina Babeu

Rezumat. Frânturi ale evenimentelor din perioada Primului Război Mondial sunt surprinse prin intermediul corespondenței unui locuitor dintr-o zonă rurală a Banatului, Ianăș Ciortan din Luncavița. Informațiile oferite pot completa o imagine a soldatului român în armata austro-ungară și ulterior a prizonierului într-un lagăr rusesc. Corespondența purtată de Ianăș Ciortan cu familia sa cuprinde trei perioade: I - perioada înrolării în armata austro-ungară martie-noiembrie 1915, II - perioada prizonieratului în Rusia noiembrie 1915-aprilie 1918, III - perioada eliberării din lagăr mai-iunie 1918. Întreaga corespondență reflectă dorul de familie, de locurile natale, dorința reîntoarcerii acasă și a încheierii războiului, dar și momente din experiența trăită pe front sau în lagăr, experiență care l-a transformat pe Ianăș Ciortan într-un model pentru consăteni.

AEROPORTUL TIMIȘOARA – UN VIS NEÎMPLINIT AL TIMIȘOAREI INTERBELICE

Vasile Rămneanțu

Rezumat. Construirea unui aeroport modern la Timișoara a reprezentat o prioritate pentru Primăria municipiului Timișoara începând cu anul 1931, acesta reprezentând, în primul rând, o necesitate deosebită pentru oamenii de afaceri din regiune, dar și din punct de vedere strategic. La demersurile Primăriei Timișoarei s-au alăturat alte două instituții importante: Prefectura județului Timiș-Torontal, respectiv Camera de Comerț și Industrie Timișoara. Au urmat tratative complexe pe care conducerea Primăriei le-a purtat cu autoritățile centrale în vederea demarării lucrărilor pentru construirea aeroportului, Municipiul obligându-se să pună la dispoziție terenul necesar aerodromului, să finanțeze o parte importantă a lucrărilor și să execute infrastructura acestui obiectiv. După negocieri dificile pentru obținerea terenului, licitația pentru construirea aerogării a fost câștigată de către firma A. Schmiedingen, Primăria Timișoara alocând o parte substanțială din suma necesară pentru executarea lucrărilor de construcție (pe fondul creșterii prețurilor materialelor), făcând eforturi deosebite pentru realizarea infrastructurii viitorului aeroport și întreținând, în același timp, un aeroport provizoriu. Toate acestea în condițiile în care autoritățile locale nu s-au bucurat de sprijinul financiar al autorităților centrale de resort. Decizia Curții Superioare Administrative de a anula rezultatul licitației pentru construirea aerogării, izbucnirea celui de-al doilea război mondial, au făcut ca Timișoara, unul dintre cele mai importante orașe ale României, să rămână fără un aeroport modern.

TENDINȚE AGRICOLE INTERBELICE REFERITOARE LA CLISURA DUNĂRII ÎN VIZIUNEA LUI ALEXANDRU MOISI

Minodora Damian

Rezumat. Reforma agrară din anul 1921, sub toate aspectele sale juridice, tehnice și economice, a reprezentat geneza proprietăților rurale agricole de pe teritoriul românesc. Printr-o analiză amănunțită a societății românești, se sesizează lipsa unei politici fiscale avantajoase țăranimii recent împroprietărite care să stimuleze creșterea exportului de produse agricole românești. Excluderea zonei Clisurii bănățene din proiectele de dezvoltare a traseelor de comunicații a determinat starea precară a infrastructurii rutiere și absența unei magistrale feroviare care să unească habitatele dunărene din Banat. Ipoteza caracteristicilor geografice, coroborată cu diversitatea reliefului, impunea o creștere a producției agricole și o dezvoltare exponențială a agriculturii. Dunărea, cel mai bogat bazin hidrografic al țării, a oferit comunelor cuprinse în plasa Moldova Nouă reale beneficii pentru însămânțarea solului fertil cu cereale, respectiv grâu și porumb. Prin urmare, însemnările din registrul statistic agricol din perioada 1939–1940 sesizează că 30 % din totalul de suprafață a plasei Moldova Nouă a fost destinat, în exclusivitate, lucrărilor agricole. Realizarea unei producții de volum raportate la suprafața cultivată și impunerea unor standarde productive asupra activităților agricole au condus vertiginos către mecanizarea uneltelor agricole și implicarea din ce în ce mai mult a produselor finite ale industriei de mașini în componenta auxiliară a agriculturii.

NOTE ȘI OBSERVAȚII PRIVIND PĂSTORITUL TRADIȚIONAL ÎN MUNȚII ANINEI

Mircea Taban

Rezumat. Studiul de față continuă o cercetare mai veche, cu noi date privind practicarea păstoritului tradițional în zona etnografică Reșița, microzona Carașova. Autorul a căutat să releve în ce măsură și dacă apropierea de un important centru urban, reședință județeană și centru industrial totodată, și-a pus amprenta pe unele dintre elementele civilizației tradiționale (sătești) de aici. Ținta principală a constituit-o creșterea animalelor, din considerentul că relativ la păstoritul din Banat referințele bibliografice și științifice sunt sărace și lacunare. În microzona Carașova s-a evidențiat practicarea păstoritului local-zonal (familiar), sub toate formele sale, cât și a celui pendulator. La unele situri studiate, creșterea oilor este și în serviciul pomiculturii, prin gunoirea livezilor de pruni. Țintele economice ale păstoritului din zonă este constituită de creșterea și valorificarea mieilor și de acoperirea nevoilor familiale cu produse lactate specifice.